

18

Jonot ja niiden hallinta

Luennon sisältö

- Jonojen perusteet
- Erilaiset jonomallit
- Jonojen psykologia

Jonoja löytyy tuottavaltakin puolelta

Tilaus odottaa valmistusta

Rekat odottelevat purkua/lastausta

Tuotantolinjan asemat odottelevat materiaalia

Lentokoneet odottavat nousua/laskua

Yritys odottaa maksua

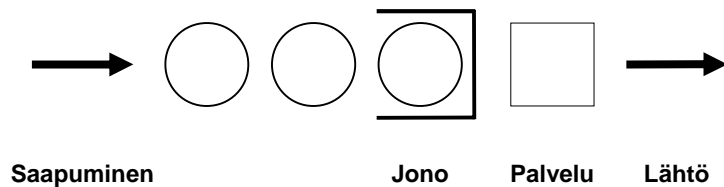
Odottelu käytännössä varsin merkittävää

Toimiala	Prosessi	"Todellinen" läpimenoaika	Teoreettinen läpimenoaika	Prosessin tehokkuus
Mainonta	Uusi graafinen ilme	18 vrk.	2 t.	0,14 %
Vakuutus	Hakemuksen käsittely	72 t.	7 min.	0,16 %
Pankki	Lainan hyväksyminen	24 t.	34 min.	2,36 %
Sairaala	Laskutus	10 vrk.	3 t.	3,75 %
Auto-rahoitus	Rahoitus-sopimus	11 vrk.	5 t.	5,60 %

Miksi jonojen huomioiminen on tärkeää?

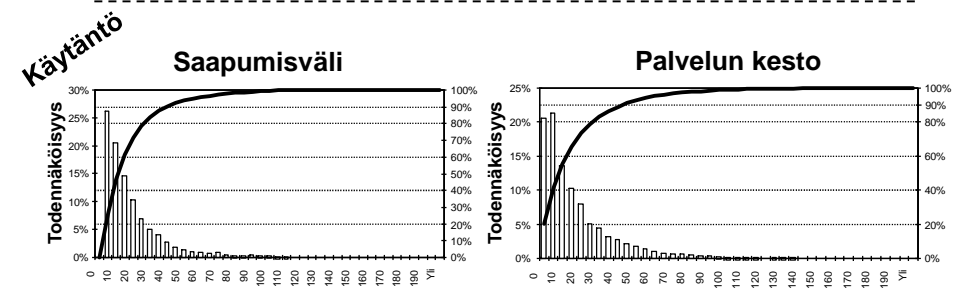
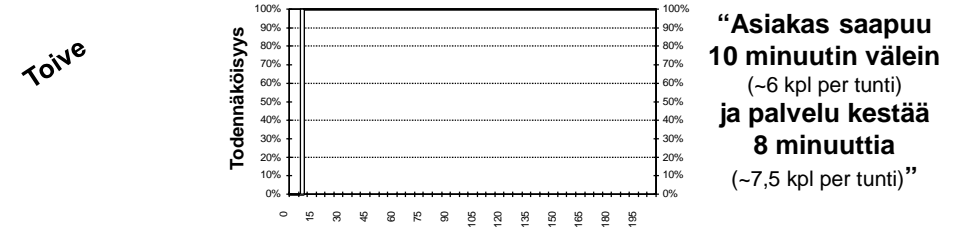
- **Jonoja on kaikkialla ja kukaan ei pidä niistä**
  - kaikista operaatioista löytyy jonoja (tuotannosta ja palveluista)
  - jonotusaika eliniän aikana pelottavan suuri
    - esim. harjoitustyö- ja tenttitulosten odottelu Aalto Biz:ssä
    - tutkimusten mukaan jopa 5-6 vuotta elinajasta!
- **Liittyvät läheisesti kaikkiin operaatioihin**
  - esim. kapasiteetin hallinta, läpimenoajat ja prosessivarastot (WIP)
- **Jonojen hallinnalla strategista merkitystä**
  - perinteinen tehokkuus vs. joustavuus/palvelutaso -päättös pikaruokaloissa, lentokentillä, huvipuistoissa, puhelinpalveluissa
- **Jonojen muodostumista ei voida aina välttää vaikka kuinka yritettäisiin!**

Mikä jono oikeastaan on?

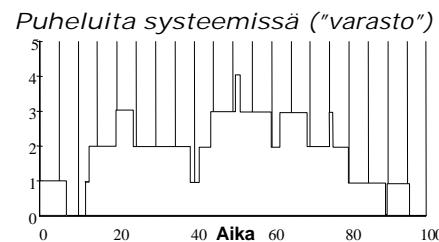
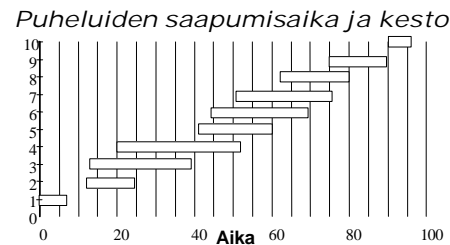
Jono on asiakkaiden/töiden joukko joka odottaa tarvitsemaansa palvelua yhdeltä tai useammalta palvelijalta/koneelta
(jonotutkimus: miten jono syntyy ja käyttäytyy)

Idealimaailmassa jonoja ei koskaan olisi!

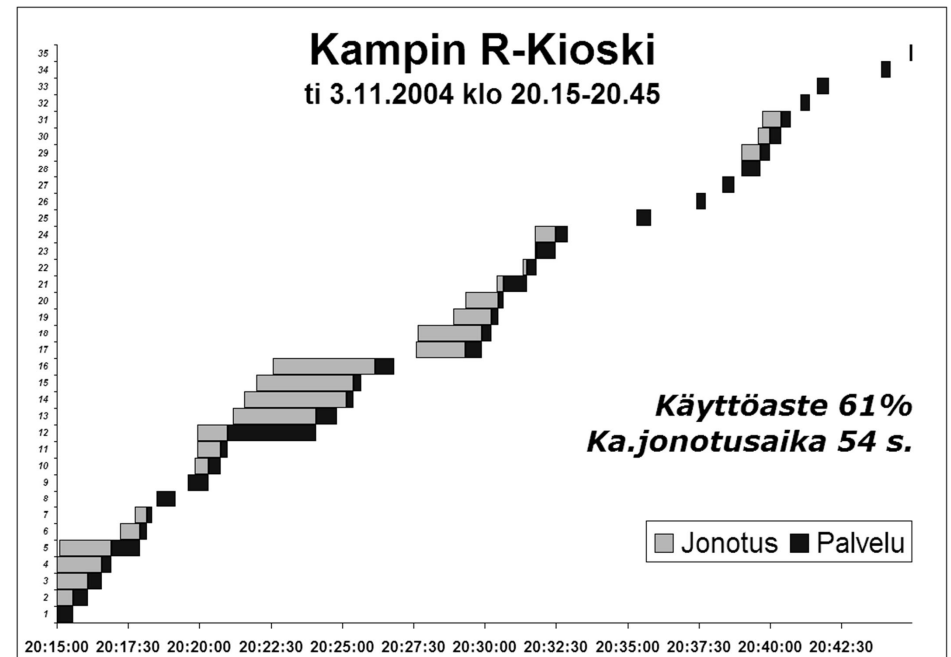
Jonot syntyvät vaihtelun seurauksena

- **Jonoja muodostuu kun lyhyen ajan kysyntä ylittää tarjolla olevan kapasiteetin**
  - systeemi usein suunniteltu keskimääräisten lukujen perusteella
  - ⇒ **vaihtelu siis synnyttää jonoja**
- **Vaihtelua sekä "saapumisajoissa" että "kestoissa"**
  - esim. soiton ajankohta ja pituus
- **Mitä enemmän vaihtelua on, sitä pidempi odotus!**
  - vaihtelun määrä vaikuttaa negatiivisesti kaikkiin jonotuksen tunnuslukuihin (osoitetaan jatkokurssilla J)

Kampin R-Kioski

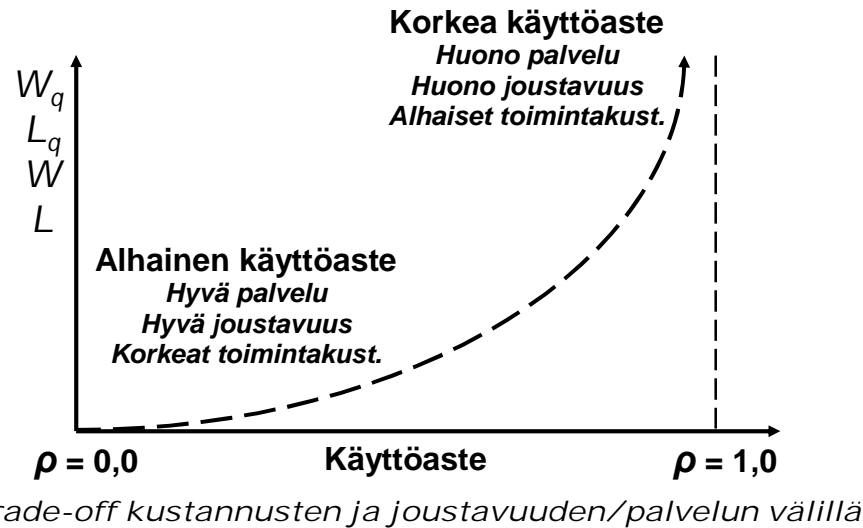
ti 3.11.2004 klo 20.15-20.45

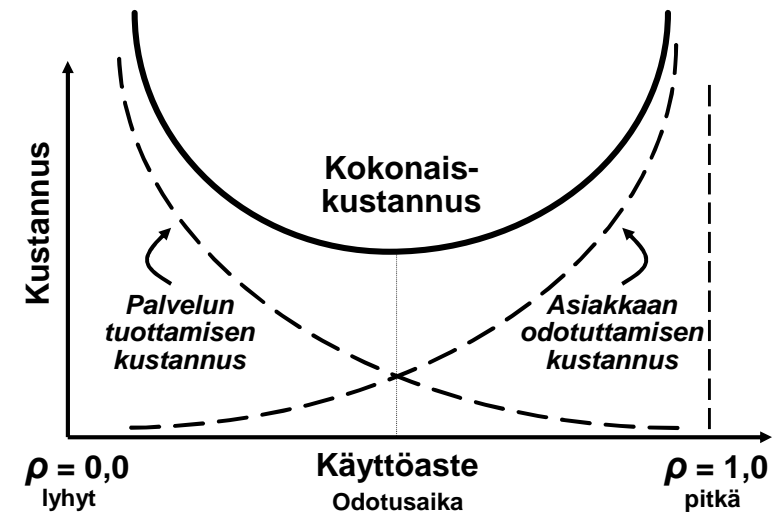
Käyttöaste 61%
Ka.jonotusaika 54 s.

■ Jonotus ■ Palvelu

Jonojen hallinnalla strategista merkitystä

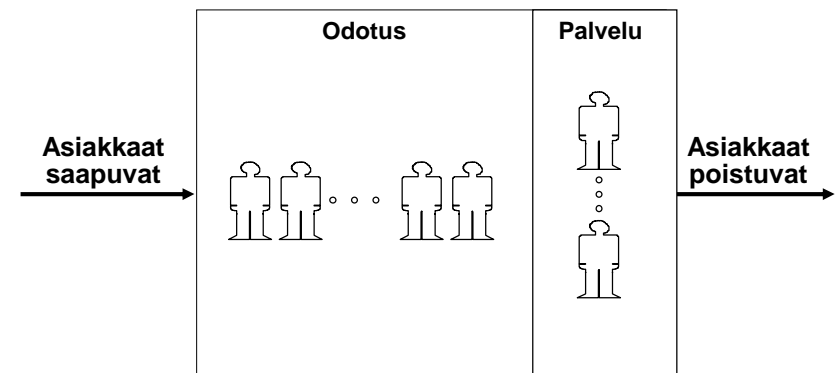
Jonoillakin kaksi kustannuskomponenttia

Johto tasapainottelee eri kustannusten välillä

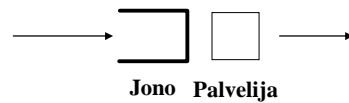
- **Hyvän palvelun tuottaminen maksaa**
  - ylimääräisen kapasiteetin kustannukset
  - investointikustannukset
- **Odotuttaminen ei myöskään ole ilmaista**
  - menetetty/siirtynyt myynti
  - imagolliset vaikutukset tulevaisuuden tuottoihin
  - lisääntyneet muuttuvat kustannukset
  - asiakkaan aika/vaihtoehtoiskustannus
  - menetetty henki (esim. leikkausjonot)
- **Käytännössä odottamisen kustannukset eivät vielä realisoitu täysimääräisesti!**
  - asiakkaat ovat liian kiltejä ja vaatimustaso nousee hitaasti

Jonosysteemit pääasiassa hyvin samanlaisia

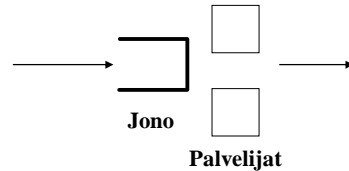

Pieniä eroja organisoinnissa kuitenkin löytyy

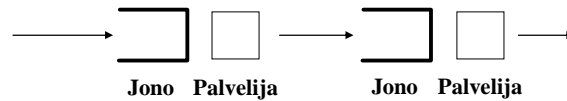
Aggregointi

Joustavuus

Erikoistuminen

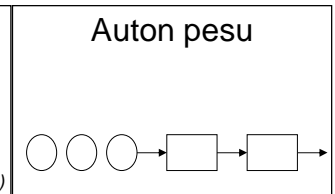
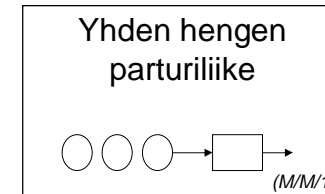

Jonomallien kannalta prosesseissakin eroja

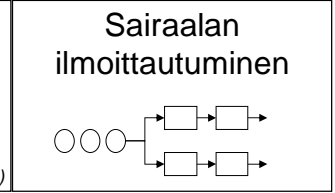
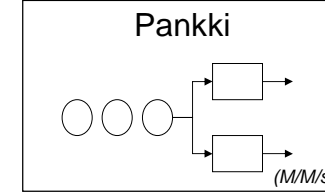
Yksi vaihe

Monivaiheinen

Yksi kanava

Monta kanavaa

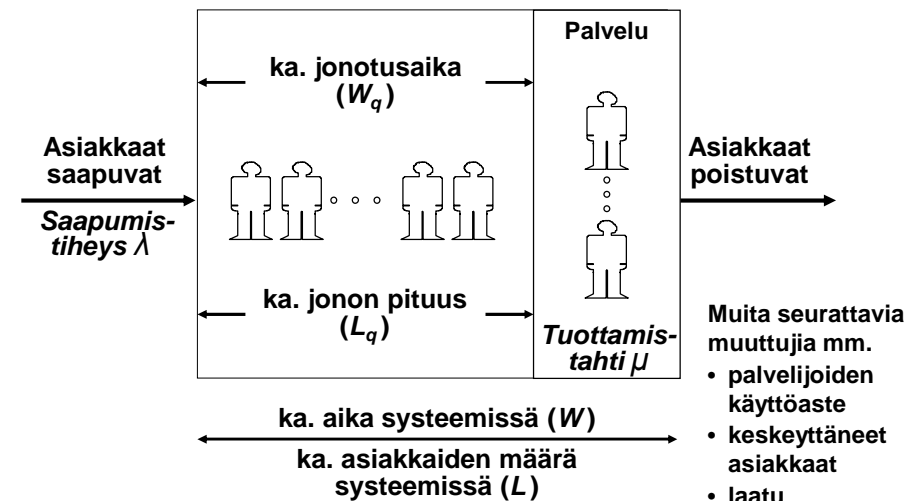

peruskurssin laskujen fokus

Jonomalleissa tietyt perusmuuttujat

- **Prosessin rakenne**
  - onko yksi- vai monivaiheinen, useita peräkkäisiä vaiheita?
- **Populaation koko ja homogeenisuus**
  - ääretön populaatio vai ei, voidaanko asiakastyypin tunnistaa?
- **Asiakkaiden saapumistiheys λ (kpl per aika!)**
  - oletetaan olevan usein Poisson -funktion muotoinen
  - käytännössä vaihtelee esim. kellonajan mukaan (esim. poliklinikka)
- **Keskimääräinen palvelun tuottamistahti μ (kpl per aika!)**
  - oletetaan olevan usein eksponentiaalisen funktion muotoinen
- **Jonotusperiaate ja -prioriteetti**
  - first in - first out, last in - first out, kriittisimmät ensin (esim. tapaturmapoli)...
- **Asiakkaiden käyttäytyminen**
  - esim. kuri; odottaa jonossa, lähtee kesken jonosta, ei jää jonottamaan
- **Palvelijoiden lukumäärän (s) ja organisointi**
- **Jonojen määrä ja maksimikapasiteetti**

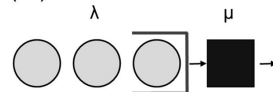
Mallien huomio samoissa muuttujissa

Erilaiset jonomallit

- M/M/1 -

- M/M mallit käytetyimpiä jonomalleja johtuen analysoinnin helppoudesta
- M/M/1 yksinkertaisin jonojärjestelmä
  - asiakaspopulaatio ääretön
  - saapumiset satunnaisia ja Poisson-jakautuneita (M)
  - palveluaika eksponentiaalisesti jakautunut (M)
  - jonotusperiaate FIFO
  - jonottajat "hyvin käyttäytyviä"
  - jonoja 1 kpl ja jonon kapasiteetti ääretön
  - palvelijoita/työasemia rinnakkain 1 kpl (1)

Tarkkana:
lähtöarvot
kpl per aikayksikkö!

M/M/1 esimerkki

Tarkkana:
yksiköt
johdonmukaisesti!

Pikaruokalassa on 1 drive-thru ikkuna. Asiakkaan palvelemiseen menee keskimäärin 3 minuuttia ja vain yhtä asiakasta voidaan palvella kerralla. Asiakkaat saapuvat keskimäärin 4 minuutin välein. Saapumiset jonoon ovat Poisson-jakautuneita ja palveluajat eksponentiaalisesti jakautuneita. Laske keskeiset tunnusluvut.

$$\text{Käyttöaste } \rho = \frac{\lambda}{\mu} = \frac{60 \text{ min per tunti} / 4 \text{ min per kpl}}{60 \text{ min per tunti} / 3 \text{ min per kpl}} = \frac{15 \text{ kpl per tunti}}{20 \text{ kpl per tunti}} = 0,75 = 75\%$$

$$\text{Ka. asiakkaiden määrä systeemissä } L = \frac{\lambda}{(\mu - \lambda)} = \frac{15}{(20 - 15)} = 3,00 \text{ as.}$$

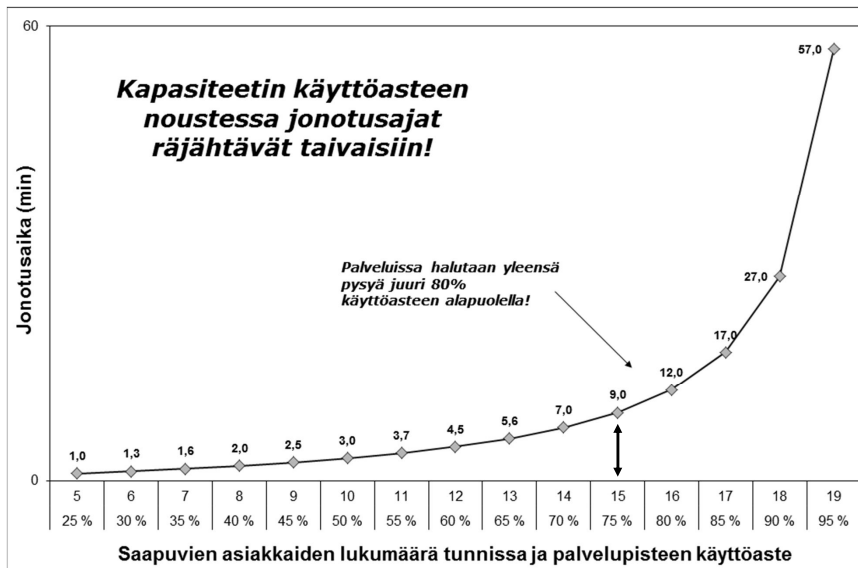
$$\text{Keskimääräinen jonon pituus } L_q = \rho L = 0,75 * 3 = 2,25 \text{ as.}$$

$$\text{Ka. asiakkaiden aika systeemissä } W = \frac{1}{(\mu - \lambda)} = \frac{1}{(20 - 15)} = 0,2 \text{ t.} = 12 \text{ min.}$$

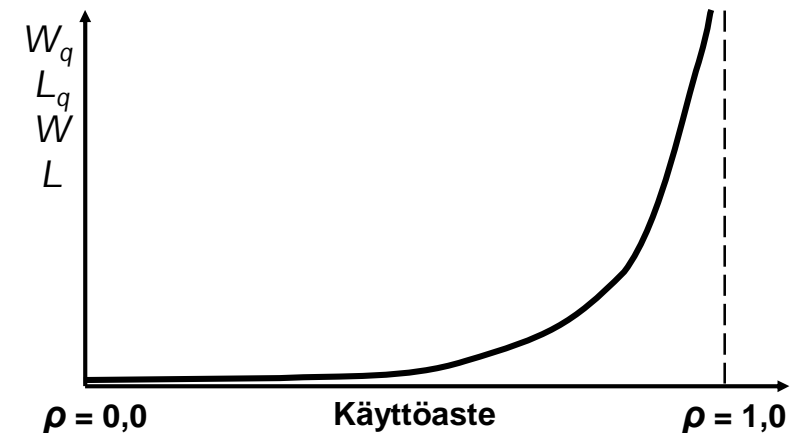
$$\text{Keskimääräinen jonotusaika } W_q = \rho W = 0,75 * 12 \text{ min} = 9 \text{ min.}$$

M/M/1 esimerkki

- case mitä tapahtuu jos asiakasmäärät muuttuvat -

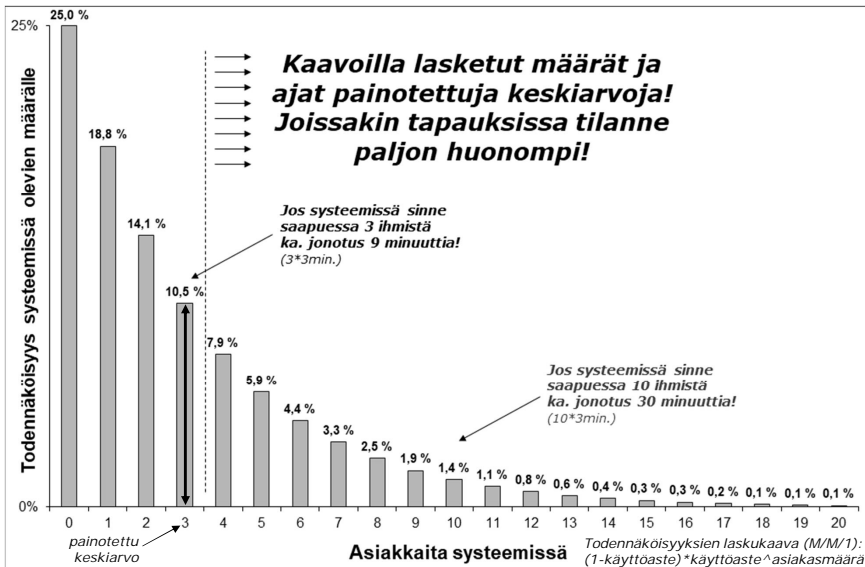

Käyttöaste vaikuttaa kaikkiin tunnuslukuihin

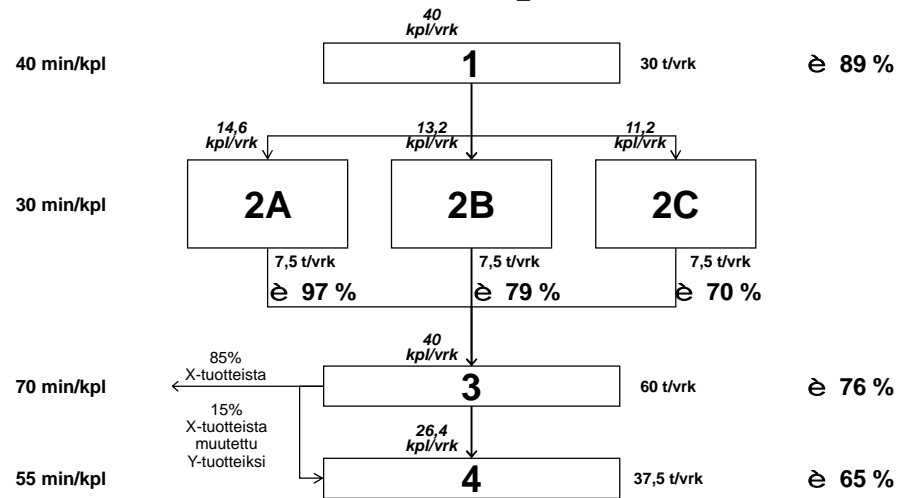

M/M/1 esimerkki

- case tulokset painotettuja keskiarvoja, eivät vakioita! -

Perusperiaatteet toimivat myös monivaiheisissa prosesseissa

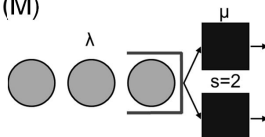
Miksi tilaus-toimitusviipeemme on niin pitkä?

Erilaiset jonomallit

- M/M/s -

• Tilanne muutoin sama kuin M/M/1, paitsi että palvelijoita on nyt useita rinnakkain (s kpl)

- asiakaspopulaatio ääretön
- saapumiset satunnaisia ja Poisson-jakautuneita (M)
- palveluaika eksponentiaalisesti jakautunut (M)
- jonotusperiaate FIFO
- jonottajat "hyvin käyttäytyviä"
- jonoja 1 kpl ja jonon kapasiteetti ääretön
- palvelijoita/työasemia rinnakkain s kpl (s)

• Realistisempi tilanne koska systeemeissä yleensä enemmän kuin yksi palvelija

• Jonojen kombinointi vähentää jonotusaikaa!

- työntekijöiden joutenoloaika kohdistuu paremmin/tehokkaammin

Erilaiset jonomallit

- keskeiset M/M/s kaavat -

Käyttöaste ρ

$$\rho = \frac{\lambda}{s\mu}$$

← yksittäisen palvelijan tuottamistahti

Todennäköisyys joutenololle $P(0)$
(kaikki palvelijat samanaikaisesti)

$$P(0) = \left[\sum_{n=0}^{s-1} \frac{(\lambda/\mu)^n}{n!} + \frac{(\lambda/\mu)^s}{s!} \left(\frac{1}{1-\rho} \right) \right]^{-1}$$

← potenssina "tapauskohtainen" s

Keskimääräinen jonon pituus L_q

$$L_q = \frac{P_0 \left(\frac{\lambda}{\mu} \right)^s \rho}{s! (1-\rho)^2}$$

← potenssina aina 2

Keskimääräinen jonotusaika W_q

$$W_q = \frac{L_q}{\lambda}$$

Ka. asiakkaiden aika systeemissä W

$$W = W_q + \frac{1}{\mu}$$

Ka. asiakkaiden määrä systeemissä $L = \lambda W$

M/M/s esimerkki

Pikaruokalassa on 4 drive-thru ikkunaa (edelliseen verrattuna siis neljä kertaa enemmän kapasiteettia). Asiakkaan palvelemiseen menee keskimäärin 3 minuuttia. Asiakkaat saapuvat keskimäärin 1 minuutin välein (edelliseen verrattuna neljä kertaa enemmän kysyntää). Saapumiset jonoon ovat Poisson-jakautuneita ja palveluajat eksponentiaalisesti jakautuneita. Laske keskeiset jonottamisen tunnusluvut.

$$\text{Kassojen käyttöaste } \rho = \frac{\lambda}{s\mu} = \frac{60}{(4 * 20)} = 0,75 = \text{75\%} \text{ vrt. 75\%}$$

Todennäköisyys, että kaikki 4 kassaa samanaikaisesti jouten:

$$= \left[\sum_{n=0}^{s-1} \frac{(\lambda/\mu)^n}{n!} + \frac{(\lambda/\mu)^s}{s!} \left(\frac{1}{1-\rho} \right) \right]^{-1} = \left[\sum_{n=0}^3 \frac{(60/20)^n}{n!} + \frac{(60/20)^4}{4!} \left(\frac{1}{1-0,75} \right) \right]^{-1} = 0,0377 = 3,77\%$$

Ka. jonon pituus L_q :

$$= \frac{P_0 \left(\frac{\lambda}{\mu} \right)^s \rho}{s! (1-\rho)^2} = \frac{0,0377 * \left(\frac{60}{20} \right)^4 * 0,75}{4! (1-0,75)^2} = \text{1,52 as.} = \frac{L_q}{\lambda} = \frac{1,52}{60} = \text{1,52min}$$

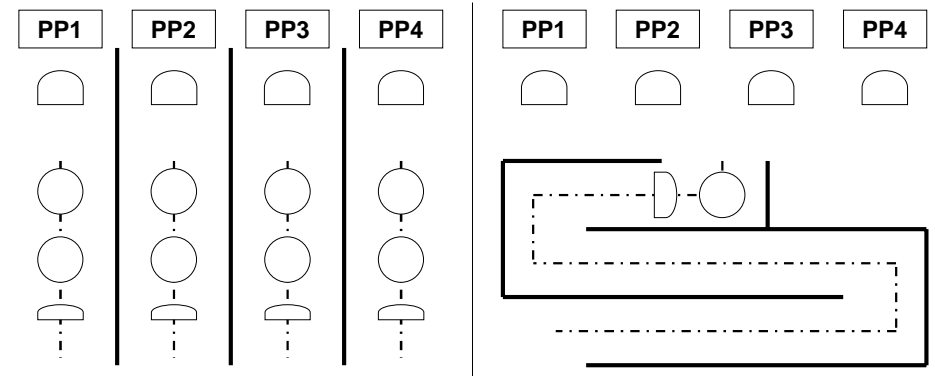
vrt. $4 * 2,25 = 9 \text{ kpl}$ vrt. 9 min.

Ka. jonotusaika W_q :

$$= \frac{L_q}{\lambda} = \frac{1,52}{60} = \text{1,52min}$$

vrt. 9 min.

Kombinointi vähentää jonotusaikaa!

ka. jonotusaika 9 min.

ka. jonotusaika 1,5 min.

Työntekijöiden joutenoloaika kohdistuu paremmin

(huomioi kyllä huonosti asiakkaiden heterogeenisyyden, siirtymisen vaivan, kassojen erilaiset roolit (käteis- vs. pikakassa), henkilökohtaiset preferenssit jne.)

Erilaiset jonomallit

- keskeiset "äärellinen popula" kaavat -

(käytetään kun popula alle 30 asiakasta) "tapauskohtainen" asiakasmäärä

yksittäisen asiakkaan saapumistiheys

$$\text{Todennäköisyys joutenololle } P(0) = \left[\sum_{n=0}^N \frac{N!}{(N-n)!} \left(\frac{\lambda}{\mu} \right)^n \right]^{-1}$$

Käyttöaste ρ

$$= 1 - P_0$$

Ka. asiakkaiden määrä systeemissä L

$$= N - \frac{\mu}{\lambda} (1 - P_0)$$

Keskimääräinen jonon pituus L_q

$$= N - \frac{\lambda + \mu}{\lambda} (1 - P_0)$$

Ka. asiakkaiden aika systeemissä W

$$= L [(N - L)\lambda]^{-1}$$

Keskimääräinen jonotusaika W_q

$$= L_q [(N - L)\lambda]^{-1}$$

kertoma Excelissä; =FACT()

Äärellinen popula esimerkki

Pankilla on pääkonttorissaan 8 kopiokonetta. Koneita käytetään jatkuvasti ja ne hajoavat keskimäärin 50 tunnin välein (eli 0,02 kertaa per tunti per kone). Rikkoutuneen koneen korjaamiseen menee talon ainoalta korjaajalta 4 tuntia (eli saa korjattua 0,25 konetta per tunti). Kuinka monta kopiokonetta on ka. poissa käytöstä?

Todennäköisyys joutenololle $P(0)$

$$= \left[\frac{8!}{(8-0)! (0,25)^0} + \frac{8!}{(8-1)! (0,25)^1} + \frac{8!}{(8-2)! (0,25)^2} + \frac{8!}{(8-3)! (0,25)^3} + \frac{8!}{(8-4)! (0,25)^4} + \frac{8!}{(8-5)! (0,25)^5} + \frac{8!}{(8-6)! (0,25)^6} + \frac{8!}{(8-7)! (0,25)^7} + \frac{8!}{(8-8)! (0,25)^8} \right]^{-1}$$

$$= [1 + 0,64 + 0,3584 + 0,1720 + 0,0688 + 0,0220 + 0,0053 + 0,0008 + 0,0001]^{-1} = 0,441$$

Käyttöaste ρ

$$= 1 - 0,441 = 55,9\%$$

$$\text{Ka. asiakkaiden määrä systeemissä } L = 8 - \frac{0,25}{0,02} (1 - 0,441) = 1,01$$

$$\text{Keskimääräinen jonon pituus } L_q = 8 - \frac{0,02 + 0,25}{0,02} (1 - 0,441) = 0,45$$

$$\text{Ka. asiakkaiden aika systeemissä } W = 1,01 [(8 - 1,01)0,02]^{-1} = 7,25 \text{ t.}$$

$$\text{Keskimääräinen jonotusaika } W_q = 0,45 [(8 - 1,01)0,02]^{-1} = 3,25 \text{ t.}$$

Jonot ja simulointi

- Vain yksinkertaisia jonoja voidaan ratkaista matemaattisesti
- Todellisuudessa jonot ovat erittäin monimutkaisia...
  - useita palvelijoita, useita jonoja
  - ei tulla paikalle, ei jäädä jonottamaan, lähdetään jonosta kesken pois, etuillaan jonossa, vaihdetaan jonoa, "kettuuillaan"...
  - koneiden hajoaminen
  - jonojen verkosto jne.
- ... siitä huolimatta niitä pitää pystyä analysimaan ⇒ tietokonesimuloinnit

Miten odotusaikaa voidaan lyhentää?

- Kasvattamalla pysyvää kapasiteettia tai ottamalla varakapasiteetin käyttöön kysyntähuipun ajaksi
  - yksinkertaisimmillaan lisäämällä palvelijoiden määrää ja/tai tehokkuutta
  - yhteiskapasiteettiallianssit, työntekijöiden kouluttaminen, joustavan työvoiman ylläpito, pitämällä jatkuvasti ylimääräistä kapasiteettia...
- Tasapainottamalla kysyntä vastaamaan resursseja
  - melkein kaikki kysynhallintamenetelmät käyttökelpoisia
- Pientämällä saapumis- ja palveluaikojen hajontaa
  - mitä enemmän vaihtelua prosessissa on, sitä pidemmät jonot!
  - esim. segmentoimalla asiakkaita, rajaamalla tuotevalikoimaa...
    - erikoistuminen luonnollisesti myös parantaa tehokkuutta ja nopeuttaa
- Analysoimalla ja kehittämällä prosessia
  - uudelleensuunnitelmalla kriittiset vaiheet (ja poistamalla turhat vaiheet)
  - esim. rinnakkaiset palvelijat (M/M/s opit J), suunnittelemalla tila toimivaksi...

Miksi jonottaminen on niin hajottavaa?

Aikaa menee hukkaan

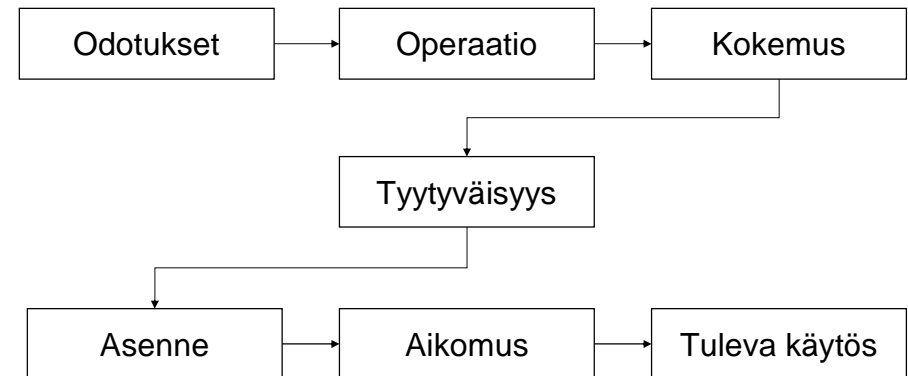

Oikeustaju kärsii välillä

Puhdas tylsistyminen

Miksi jonotuskokemusta tulisi ymmärtää?

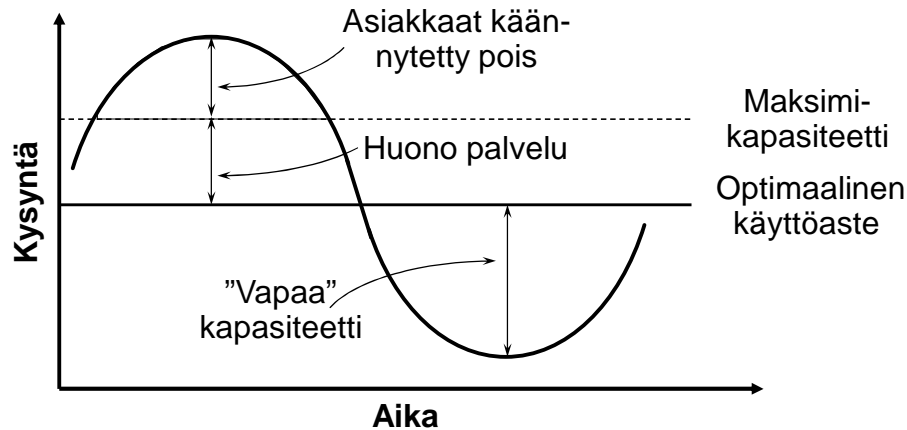

Tyytyväisyys ohjaa käytöstä!

Palveluiden käyttöasteet syystä alhaisia

- **Kapasiteetti tärkeä osa myös palveluissa**
  - jonoteorian vuoksi optimaalinen käyttöaste noin 70-80%

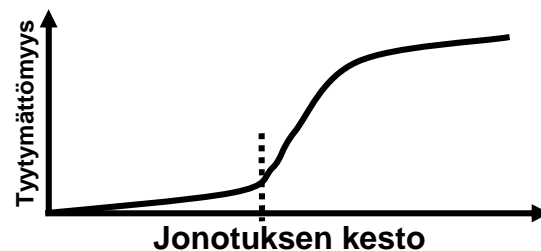

Jonottamisesta monia tutkimustuloksia

- **Arvokasta asiaa sekä positiivista palvelukokemusta jaksaa jonottaa pidempään**
- **Prosessin aikaiset odottelut tuntuvat lyhyemmiltä kuin prosessi alun odottaminen**
- **Jonottaminen tuntuu todellisuutta pidemmältä**
  - ...kun jonotuksen syytä ei tiedä / ei selitetä (esim. "miksi jono ei liiku")
  - ...kun jonotustilanne on odottamaton (esim. "ei enää pitänyt olla ruuhkaa")
  - ...kun tietää/näkee, että kapasiteettia on vapaana (esim. myyjät juttelee)
  - ...kun joutuu jonottamaan yksin (ryhmässä aika lentää)
  - ...kun jonottaminen tuntuu epäoikeudenmukaiselta (järjestys ei FIFO)
- **Jonottajan mieliala vaikuttaa jonotuksen kokemiseen (monimutkaistaa kaikkea)**

Asiakas kestää tietyn verran jonottamista

- **Systeemiä suunnitellessa huomioitava, että jonotuksen keston ja tyytymättömyyden lisääntyminen ei ole lineaarinen**
  - "below the threshold" -lähestyminen toimintaa suunnitellessa
    - monta pientä odotusta pienempi paha kuin yksi iso!
  - ei pelkästään psykologinen muuttuja
    - esim. tulipalojen sammuttaminen ja varkaiden kiinnisaaminen

Miten jonotuskokemusta voisi parantaa?

Tehokkuus

- **Omat jonot eri tarpeille**
  - esim. pikatiskit ja nykyään pankit
- **Asiakkaiden itsepalvelu**
  - puhelinpalvelussa "paina 1 jos", FAQ
- **Tehtävien etukäteen tekeminen**
  - "täytä lomakkeet", kanta-asiakaskortit
- **Kahden jonon käyttäminen yhdelle palvelijalle**
  - ettei asiakas tuhlaa palveluaikaa

Oikeudenmukaisuus

- **Odotusajan tasainen jako**
  - jonojen kombinointi auttaa
  - jos ei FIFO hyvä pitää tieto salassa
- **Jonotusnumeroiden käyttö**
  - kenellekään ei tule paha mieli
  - turhan kiirehtimisen poistaminen

Tylsistyminen

- **Ympäristöön panostaminen**
  - esim. musiikki, penkit, ohjelmanumerot
- **Odotusajan kertominen**
  - ainakin jos asiakas yliarvioi odotuksen
- **Odotuskäsityksen hallinta**
  - liikkuminen vs. paikallaan seisominen
  - jonon liikkuttaminen (pienet täyttöerät)
  - pienten asioiden tekeminen (ravintola)
- **Odottajien aktivointi**
  - muiden asioiden hoitaminen (tiedostama ja tiedostamaton)
- **Odotuksen palkitseminen**
  - esim. alennus (ei poistu kesken kaiken)
- **Varausjärjestelmän käyttö**
  - mahdollisuus välttää jonottaminen
- **Ystävällinen palvelu**